

Torsdag med THORS

Hbl 30.3.1978

Människan undrar och hon får svar... av prof. Carl-Erik Thors, åtminstone när det gäller frågor som rör svenska språkets bruk och vård. Skriv och fråga — i brev som kan adresseras till Dagboken f.v.b.

I dag handlar det bl.a. om människan/hon och personen/han och punkt eller inte punkt efter ordningstal.

En frågeställare citerar en tidsningsrubrik "Sovjetorder om ny typ av kabelfartyg" och undrar om inte **order** är felaktigt använt i det sammanhanget — det är ju fråga om en beställning.

Faktiskt har **order** — utom betydelsen "befallning" — betydelsen "beställning", och denna innebörd är vanlig i handelsspråk. För min del skulle jag dock hellre ha skrivit "order på ny typ", med samma preposition som vid **beställning**.

Samme frågeställare undrar varför **människan** är femininum, medan motsvarande ord i flera andra språk är maskulin, dvs. ersätts med **han**, t.ex. tyskans *Mensch*, engelskans *man*, latinets *homo* och franskans *homme*.

När det egentligen plattyska ordet **människan** inkom i svenskan — ursprungligen användes **man** både om "man" och "människa i allmänhet", liksom fallet ännu är i engelskan — anslöts det i formen till feminina ord som **gumma** och **piga**. Liksom dessa blev **människa** femininum, det fick **hon** som ersättningsord.

Trots att **människa**, grammatiskt sett, är femininum gäller detta icke om ett liktydigt ord som **person**: detta ersätts med **han**.

□ Borås igen

En kort rättelse till denna spalt för ett par veckor sedan: Det var tal om ursprunget till bl.a. stadsnamnet **Borås**. Detta uttalas som bekant med kort **o** (samma ljud som i **ond**) och har tonvikt på -ås.

□ Punkt eller inte

En frågeställare tar upp ett ortografiskt problem. Skall man sätta punkt efter ett ordningstal som skrivs med siffra, t.ex. "den 6. mars"?

Det är av gammalt vedertaget bruk i svenskan att icke sätta ut

punkt efter ordningstal. Följaktligen skriver man t.ex. "den 6 mars" osv. (Man kan givetvis också skriva "6.3." eller "6/3".)

Skrivregler, utgivna av Svenska språknämnden i Stockholm, rekommenderar entydigt ovanstående bruk i fråga om förkortning av ordningstal. I "Skrivregler", utgivna av Tekniska nomenklaturcentralen i Stockholm, finner man däremot följande: "Om ordningstalet ingår i en benämning grundad på fortlöpande numrering föredrages dock siffer-skrift, varvid efter siffran följer antingen kolon och ordningstalets slutvokal, t.ex. 1:e pristagare... eller enbart punkt, t.ex. 3. serien." Inte heller dessa regler nämner punkt efter ordningstal i datum, utan skriver t.ex. "den 28 mars".

Frågeställaren har i en broschyr från Handelshögskolan i Stockholm läst "Den 8. Nordiska Företags-ekonomiska Konferensen". Skrivningen följer tydligen det alternativ som nämns i TNC:s skrivregler. (F.ö. brukas ju punkt efter ordningstal t.ex., i norska och tyska.)

Enligt min mening kan det vara skäl att följa Språknämndens skrivregler och alltså **inte** sätta punkt efter ordningstal. Under inga omständigheter är det berättigat att använda punkt efter ordningstal i datumbeteckningar.

Det kan till slut påpekas, att det finns ett annat godkänt sätt att förkorta ordningstal, det som skymtar i TNC:s skrivregler, nämligen att skriva t.ex. "6:e", dvs. siffra + kolon + sista bokstaven i ordningstalet. Skrivningen "6:te" är föråldrad.

□ Korv och lök

En tredje frågande undrar "med vilket eller vilka språk" orden **siskon(korv)** och **purjolök** sammanhänger.

Siskon- kommer från tyskans *Saucis-schen*, som är det franska *saucisse* "korv" med tillägg av tyskans diminutivändelse **-chen**.

Purjo- återgår ytterst på ett latinskt ord för "lök", **porrum**, men har närmast inlånats från franskans **poireau** "purjolök" (uttalas i nutiden "poarå", men har haft varierande dialektala former).

För övrigt återgår också finskans **sipuli** och tyskans **Zwiebel** "lök" på ett latinskt ord för "lök", **caepula**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 6.4.1978

Frågor till språkspalten är alltid välkomna och kan adresseras till Dagboken som sköter om att professor Thors får dem i sina sakkunniga språkvårdarhänder.

□ En frågeställare omtalar att det i en övningsbok för grundskolan heter att "Man ser e men hör ä", t.ex. i elva, fem, fest — som alltså uttalas "älva, fäm, fäst". Frågeställaren är helt naturligt förvånad.

Boken i fråga (av Borrmann och Larsson) är utgiven i Sverige, men trots det är det förvånande med "fäm" osv. Faktum är att stora delar av Sverige, bl.a. Stockholm, **inte** skiljer mellan kort ä (t.ex. vässa) och kort e (t.ex. hem), liksom ju inte heller vi gör någon skillnad. Detta sammanfall av e och ä, i ett slags e-ljud, är så genomfört att det är helt otänkbart att inlära en skillnad mellan kort e och ä. I västra Sverige, t.ex. i Göteborg, görs det däremot skillnad mellan kort e och ä, något som man gott märker, om man uppmärksam lyssnar till göteborgares tal. (Jag går inte nu in på sammanfallet mellan långt e och ä — väva/veva osv. Det har f.ö. behandlats i spalten rätt nyligen.)

Skatudden och Tölö

En annan frågeställare berör ursprunget till namnet **Skatudden**, stadsdelen i Helsingfors.

Skat — i detta namn, som i gammalt språk uttalats med kort **a**, är det i finlandssvenska dialekter vanliga ordet **skata** (kort **a** i första stavelsen) "udde". (Fågelnamnet **skata** är etymologiskt samma ord — skatan har namn efter sin långa stjärt. Den kallas **skjora** i våra dialekter.) Namnet betecknar egentligen "udden på den s. k. Estnäs skatan". Det finska namnet **Katajanokka** är till sin förra del en finsk omstöpnings av **Skata** — (med anslutning till **kataja** "en"), till sin senare del ett slags översättning av **udde**.

Den frågande undrar vidare, vad stadsdelsnamnet **Tölö** i Helsingfors kommer av.

Namnet **Tölö**, som alltid uttalats med långt **ö** i första stavelsen, har behandlats av flera forskare, senast av prof. Åke Granlund i "Studier över östnyländska ortnamn". Full visshet om namnets ursprung föreligger inte, men det är för det första tydligt att det har samma förled som namnen **Tölömosen** i Korsholm, och för det andra verkar det sannolikt att förleden har betydelse "göl, kärr".

Helst medelst

En tredje frågande vill veta, om det skulle heta **meddels**, **medels**, **medelst** eller **meddelst**.

Det kan heta **medelst** eller **medels**. Svenska Akademiens ordlista nämner i främsta rummet **medelst**, i andra **medels**.

Carl-Eric Thors